

Державне управління

УДК 334.012.34

Приходько Ольга Миколаївна

к.держ.упр., доцент кафедри публічного
управління та землеустрою

Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

Приходько Ольга Николаевна

к.гос.упр., доцент кафедри публічного
управління и землеустройства

Днепропетровского национального университета
имени Олеся Гончара

O. M. Prikhodko

candidate of Public Administration,

Associate Professor of Public Administration and Land Management of
Dnepropetrovsk National University named after Oles Honchar

КООПЕРАЦІЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація: Узагальнено існуючі концептуальні підходи щодо теорії та практики розвитку кооперації, її державного регулювання й визначено основні теоретико-методичні положення посилення державної підтримки розвитку кооперації в аграрному секторі. Встановлено підходи до розвитку державного регулювання кооперації в умовах сталого розвитку сільських територій, виявлено проблемні питання, що потребують особливої уваги. Сформульовано основні напрями та перспективи ефективного державного регулювання кооперації в аграрному секторі для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, аграрний сектор, виробничі кооператив, обслуговуючий кооператив, державне регулювання.

Аннотация: Обобщены существующие концептуальные подходы к теории и практики развития кооперации, ее государственного регулирования и определены основные теоретико-методические положения усиления государственной поддержки развития кооперации в аграрном секторе. Установлены подходы к развитию государственного регулирования кооперации в условиях устойчивого развития сельских территорий, выявлены проблемные вопросы, требующие особого внимания. Сформулированы основные направления и перспективы эффективного государственного регулирования кооперации в аграрном секторе для обеспечения устойчивого социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, аграрный сектор, производственные кооператив, обслуживающий кооператив, государственное регулирование.

Annotation: The article summarizes existing approaches to the theory and practice of development cooperation, its state regulation and the main theoretical and methodological provisions of the state support of development of cooperation in the agricultural sector. Defined the basic idea of agricultural cooperation and the factors of its cause. Identified the key problems of functioning and development of agricultural service cooperatives. Established approaches to the development of state regulation of cooperative societies in terms of sustainable development of rural territories, identifies the problematic issues that require special attention. The basic directions and prospects of effective government regulation of cooperation in the agricultural sector for sustainable socio-economic development of rural areas.

Key words: cooperation, agricultural cooperation, agrarian sector, industrial cooperative, servicing cooperative, state regulation.

Сталий розвиток сільських територій та різних форм зайнятості сільського населення, насамперед, особистих селянських та фермерських господарств, можливий лише за умови налагодження ефективної сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки, що

базуватиметься на виваженому державному регулюванні. Так, не зважаючи на проведену аграрну реформу (розпаювання землі та майна колективних сільськогосподарських підприємств), прийняття законодавства щодо регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів (Господарський, Податковий, Земельний та Цивільний кодекси України, Закони України "Про кооперацію" й "Про сільськогосподарську кооперацію" тощо) ефективність розвитку даних структур є низькою. Дана ситуація дестабілізує соціально-економічний розвиток сільських територій держави в цілому, негативно впливає на розвиток кооперативного руху .

Значної уваги даній проблемі приділяли у своїх працях вітчизняні науковці В. Бабаєв, Я. Гаєцька – Колотило, Ф. Горбонос, В. Зіновчук, А. Пантелеймоненко та ін. [1-4]

Вчені визначили основні підходи до розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Проте історичний аналіз їх становлення в різних соціально-економічних формаціях розкритий науковцями не достатньо.

Актуальною проблемою та головною метою даного дослідження є системний підхід до концептуальних засад розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні та визначення пріоритетних напрямів її державного регулювання. Для реалізації вищевказаної мети сформовані такі завдання:

- розкриття концептуальних засад розвитку кооперативного руху в Україні;
- визначення перспективних напрямів державного регулювання розвитку кооперації в аграрному секторі.

Концептуальний підхід до кооперації повинен ґрунтуватись на розумінні її як явища, для розвитку якого, як і для розвитку будь-якого явища (хімічного, біологічного, фізичного, економічного, природного і т.п.), потрібні відповідні умови. Вплив цих умов на рівень розвитку кооперативних відносин проявляється в дії конкретних чинників, що можуть бути систематизовані в такі групи:

- стабілізуючі: наявність і рівень розвитку інфраструктури; ступінь рівності можливостей для розвитку різних організаційних форм; громадська думка

щодо розвитку кооперації; ставлення держави до цього явища; однакові можливості в конкуренції з державними підприємствами;

- збуджувальні: законодавчо-правова база розвитку кооперації; стабільність економіки країни; система оподаткування й податкові пільги; фінансово-кредитне обслуговування; наявність правових гарантій і захист власності; стабільність економіки країни; доступність щодо виду діяльності;
- організаційно-базові: мотивація; база та процедура створення кооперативів; спосіб залучення стартового капіталу; консультативна, інформаційна й науково-методична підтримка розвитку кооперації.

Чинники виробництва – забезпеченість засобами, матеріалами та ресурсами, потреба і попит продукції, кількість і якість продукції, терміни реалізації, умови виробництва й реалізації продукції [3, с. 49].

Отже, кооперація – це економічне явище, що виявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами в сенсі їх співпраці з тим, щоб досягти спільної мети за менших питомих затрат ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників і задоволення інтересів кожного.

Головною метою кооперації є допомога сільськогосподарським товаровиробникам у розвитку їх економіки та підвищення ефективності.

Одноставними дослідниками є у визнанні ряду переваг, які надає кооперація. Всі вони є результатом того, що кооперація «спричиняє появу нової продуктивної сили, яка значно перевищує продуктивність окремо взятих її складових» [4]. Спрацьовує синергетичний ефект, що має наслідком появу якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективної діяльності в результаті поєднання окремих факторів в єдину систему. Тобто сама синергія є можливою тільки за умови взаємодії, кооперування [5]. Більше того такі характер та природа системи, що утворюється внаслідок цих ефектів зміни, дають підстави вченим говорити про нові «експолярні форми» в економіці. Форми, що мають свою логіку розвитку й не вписуються у звичні схеми теоретичної науки [6]. Завдяки придбаним властивостям та новим якостям система здобуває резервів, здатних забезпечити їй функціонування як самоорганізуючому організму, спроможному до саморегулювання [7, с. 37].

Основна ідея сільськогосподарської кооперації є простою й обумовлюється трьома своїми чинниками:

- об'єктивно існують переваги крупного виробництва над дрібним;
- організаційні, економічно-ресурсні й інші межі кожного підприємства (окремого виробника) не дають змоги повного розвитку процесів концентрації й спеціалізації у них з метою нарощування масштабів конкретної галузі;
- кооперація дає можливість для розвитку процесів концентрації та спеціалізації господарства на виробництві конкретного виду продукції, поза згаданими межами, внаслідок об'єднання їх зусиль у формі взаємовигідної співпраці з метою одержання максимального ефекту на використуванні ресурси кожного з учасників кооперації.

Крім цього, існує ще й так званий техніко-економічний аспект, який ґрунтується на теорії диференціальних оптимумів. Суть його полягає тому, що в сільськогосподарському виробництві різні механічні, біологічні, економічні процеси й операції мають свої оптимальні режими та розміри. Проте оптимальний розмір сільськогосподарського виробничого підприємства не повинен відповідати оптимальному розміру підприємства, що переробляє сільськогосподарську сировину, оптимум якого залежить від різних чинників, у тому числі й від ступеня транспортабельності різних видів сировини.

Розвиток сільськогосподарської кооперації, безперечно, знаходиться у площині економічних інтересів кінцевого споживача – населення України. По-перше, кооперативи забезпечують формування цивілізованого ринку сільськогосподарської продукції, підвищення її якості і безпеки харчування. По-друге, розвиток вертикальної інтеграції в кооперативному агробізнесі та поступове витіснення з продовольчого ринку торгових посередників. По-третє, кооперативи здатні забезпечити формування стабільно функціонуючого продовольчого ринку.

Феномен сільськогосподарської кооперації полягає і в тому, що вона має подвійну природу. З одного боку, це економічна структура – підприємство, що

виконує певні бізнесові функції, керуючись економічними інтересами своїх клієнтів-власників. З іншого кооператив – це соціальне утворення, де ті, хто кооперуються, знаходять собі соціальний захист, разом задовольняючи свої економічні інтереси. Це особливо є актуальним для дрібних товаровиробників.

Другий важливий соціальний аспект розвитку кооперації полягає в тому, що кооперативи перетворюються в осередки розвитку демократії і самоврядування у сільській місцевості. Кооперативи сприяють розвитку сільської місцевості, створюють робочі місця, що зменшує сільське безробіття, сприяє зростанню кваліфікації сільських мешканців, підвищує рівень їх матеріального добробуту, знімає соціальну напругу, викликану ринковою трансформацією аграрного сектору [8].

Перспективи розвитку існують у сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка є ключовим механізмом самоорганізації сільських товаровиробників, захисту селянських та фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та залежності від них. Такий вид кооперації сприяє:

- підвищенню ефективності сільгоспвиробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції;
- розширенню доступу сільгоспвиробників, особливо особистих селянських та фермерських господарств, до агросервісних послуг;
- удосконаленню для сільгоспвиробників процесу реалізації продукції, ефективнішому використанню каналів збуту, досягненню міцних позицій на ринку, адаптації до ринкових умов;
- створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшенню соціального захисту сільського населення, підвищенню рівня життя на селі.

Основними проблемами функціонування і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є такі:

- низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Так, Міністерство аграрної політики та продовольства України у 2000 р. затвердило Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій та Рекомендації щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств. Проте ні Програма, ні Рекомендації не виконуються повною мірою. Крім того, Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, яка діяла з 2009 р., з червня 2011 р. втратила чинність відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм»;
- подвійне оподаткування обслуговуючих кооперативів. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку, а отже, мають бути визнані як неприбуткові організації і звільнені від оподаткування доходу. Натомість у Податковому кодексі України (ст. 157) обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах. Таким чином, нині відбувається подвійне оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг;
- низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти.

Важливість розвитку кооперативного руху визнається світовим співтовариством. У 1992, 1994, 1996, 1999, 2001 та 2002 рр. питання розвитку кооперативів було одним із предметів обговорення Генеральної Асамблеї ООН.

18.06.2002 р. було прийнято спеціальну резолюцію 56/114 «Кооперативи в процесі соціального розвитку», в якій міститься низка рекомендацій та закликів до урядів країн-членів щодо розвитку кооперації, зокрема:

- враховувати і використовувати вклад кооперативів у соціальний розвиток, ліквідацію бідності, забезпечення продуктивної зайнятості, розширення соціальної інтеграції;
- стимулювати створення та сприяти і розвитку кооперативів, особливо тих, які створюються найбільш уразливими групами населення;
- забезпечувати партнерство між урядами та кооперативним рухом;
- створювати бази статистичних даних про розвиток кооперативів та їхній вклад у національну економіку;
- розробляти програми заохочення кооперативів до навчання, обміну досвідом на регіональному і національному рівнях.

Крім того, Міжнародна Організація Праці вважає, що уряди країн-членів організації повинні:

- полегшувати кооперативам доступ до служб підтримки для їх зміцнення, підвищення життєздатності як господарюючих суб'єктів, посилення їх потенціалу у створенні робочих місць і забезпеченні доходів населення;
- створювати сприятливі умови для розвитку технічних, комерційних і фінансових зв'язків між усіма формами кооперативів та полегшити обмін досвідом і співпрацю між ними.

При цьому державна політика має сприяти доступу кооперативів до кредитування; виходу кооперативів на ринки; доступу кооперативів до програм громадських робіт, інших загальносупільних програм [9-11].

В Україні існуючі організаційно-економічні та правові умови не сприяють розвитку кооперативного руху на селі. Водночас об'єднання селян у кооперативи сприятиме ефективній реалізації ресурсного потенціалу сільського господарства при збереженні робочих місць, соціальному розвитку сільських територій. Поряд зі зміцненням фермерства та крупного товарного приватного виробництва необхідно розвивати кооперативний рух на селі, який має стати важливим фундаментом структурної перебудови сільського господарства.

Таким чином, кооперація в аграрному секторі економіки України – це складна соціально-економічна проблема, яка потребує докладання значних зусиль на усіх рівнях державного та самоврядного управління. Для розвитку кооперації необхідна реальна підтримка з боку державних органів, розуміння того, що кооперація є необхідною формою господарювання, яка здатна створити умови економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників через формування фонду підтримки кооперативів.

Література:

1. Бабаєв В.Ю. Державне регулювання розвитку обслуговуючої кооперації в аграрній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 25.00.02 – “Механізми державного управління” / В.Ю. Бабаєв. – Харків, 2007. – 19 с.
2. Гаєцька-Колотило Я.З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 – “Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право” / Я.З. Гаєцька-Колотило. – К., 2003 – 18 с.
3. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. – [2. вид., доп. і перероб.] – К.: Логос, 1996. – 224 с.
4. Горбонос Ф.В., Павленчик Н.Ф. Реструктуризація економічного простору сільської територіальної одиниці як підґрунтя розвитку кооперації / Ф.В. Горбонос, Н.Ф. Павленчик // Кооперативні читання: зб. матеріалів Всеукраїнської науково.-практ. Конференції, 4–6 квітня 2013 р. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2013.
5. Аналітична доповідь. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі. [Електронний ресурс]. – К.: НІСД, 2013. – 65 с.
Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>

6. Шанин Т. Три смерти Александра Чаянова / Т. Шанин // Социологический журнал, № 1, 1995. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.yabloko.ru/Themes/History>.
7. Кучерява К.Я. Кооперація в аграрному секторі економіки України як об'єкт державного регулювання / К. Я. Кучерява // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 2. – С. 34-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_7
8. Пантелеймоненко А.О. Становлення і розвиток кооперативних організацій аграрного сектору України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 – “Економіка теорія та історія економічної думки” / А.О. Пантелеймоненко. – К., 2009. – 54 с.
9. Податковий кодекс України: за станом на 23 груд. 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2010. – 544 с. – (Бібліотека офіційних видань).
10. Про кооперацію: Закон України за станом на 04.07.2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2013. – 413 с. – (Бібліотека офіційних видань).
11. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України за станом на 20.11.2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 261 с. – (Бібліотека офіційних видань).